

прийменникових конструкцій для позначення просторових відношень.

Матеріал: невеличка іграшка.

Логопед показує іграшку: праворуч, ліворуч від себе, за, перед, над книгою, на книзі, під книгою, в руці; іграшка виглядає із-за спини, з-під парти, знаходиться між книгою і зошитом. Дитині необхідно розповісти, де логопед тримає іграшку.

Завдання 3. Мета: виявлення стану сформованості просторово-часових лінгвістичних уявлень дітей (простору мовлення), розуміння порівняльних та просторово-часових конструкцій.

Дитині пропонується відповісти на питання (відповіді занотовує логопед):

Замість того щоб взути чоботи, я взув шкарпетки. Що треба було взути?

Що довше - година чи доба?

Що коротше - день чи секунда?

Що триває менше – перерва чи урок?

Яка пора року буває перед осінню? Після зими? Муха більше за слона чи слон більше від мухи?

Машина більша за велосипед, але менша від автобуса. Що саме маленьке? Що найбільше?

Фокусник виступав перед акробатами. Хто виступав раніше? Хто пізніше?

Таня старша за Олю, але молодша, ніж Катя. Хто найстарший? Хто наймолодший?

Сашко вищий від Тимка, а Тимко вищий від Олега. Хто найвищий? Хто найнижчий?

Отже, аналіз літературних джерел і даних нашого експериментального дослідження характеру, чинників та механізмів синтаксичних помилок в усному та писемному мовленні молодших школярів із НЗНМ дозволить розробити методику корекційно-логопедичного впливу із послідовного формування синтаксичних узагальнень у школярів із НЗНМ в умовах корекційно-розвивального навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вавинова Е.В. Формирование синтаксических структур в рече-языковой деятельности учащихся первого класса общеобразовательной школы с общим недоразвитием речи III уровня : на примере предложений : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Вавинова Е.В. – Ростов н/Д, 2006. – 142с.
2. Мислення дитини / упоряд.: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112с.
3. Моисеенко Е.М. Формирование синтаксической структуры предложения у дошкольников с общим недоразвитием речи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Моисеенко Е.М. – Санкт-Петербург, 2002. – 216с.
4. Пам'ять дитини / упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112с.
5. Увага дитини / упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112с.
6. Фомичева Г.А. Формирование синтаксического строя речи младших школьников : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Фомичева Г.А. – М., 1984. – 413с.

УДК 376.1

ВИПЕРЕДЖАЮЧЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ПІЗНАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ТПМ

Ласточкина О.В.

СумДПУ імені А.С.Макаренка

У статті охарактеризовано становлення процесу пізнання старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) з урахуванням суспільного культурного досвіду засобами випереджаючого навчання.

В статтє охарактеризовано становление процесса познания старших дошкольников с ТНР под влиянием общественного культурного опыта с помощью опережающего обучения.

The article characterizes the becoming of process of cognition of preschoolers with serious speaking malfunctions under influence of public cultural experience by facilities of advance training.

Ключові слова: процес пізнання, культурний досвід, випереджаюче навчання.

Ключевые слова: процесс познания, культурный опыт, опережающее обучение.

Key words: process of cognition, cultural experience, advance training.

Постановка проблеми. Прогрес суспільства у будь-яку історичну епоху науковці пов'язують зі зростанням і розвитком культури, завдяки всебічному та гармонійному розвитку особистості кожного громадянина.

Особистість розкривається у повній мірі, коли вона має можливість задовільнити повністю, глибоко та різносторонньо свої творчі запити. На сьогоднішньому етапі суспільного розвитку, незважаючи на промислові та технічні новітні технології людина не має адекватних можливостей такого розвитку та реалізації свого природного й унікального енергетичного, мисленнєвого, творчого потенціалу, що має на меті забезпечення не тільки особистісного, а й суспільного культурного розвитку.

У сучасному світі дуже часто швидкоплинні гримаси цивілізації, що приходять в занепад, приймають за ознаки істинної культури. Проаналізувавши термін «культура», який складається із двох коренів: «культ» – «турбота» і «ур» – із санскриту «світло», або «творчий принцип всесвіту» бачимо, що головною рисою істинної культури є турбота про розвиток творчого потенціалу буття, тобто культура є квінтесенцією життєвої енергії.

У процесі суспільного історичного розвитку людство щедро витратило свої сили на підкорення океанів, континентів, космічного простору, але дуже мало людей навчилося підкорювати свою натуру. Теорія та практика науки накопичила величезний обсяг знань про людину та її оточення, але як навчитися пізнавати саму себе, зрозуміти своє призначення для оточення, зрости сильною особистістю, щоб розкрити свої потенціальні можливості? Це питання не можна залишати пообіч, адже, світові проблеми не можуть бути вирішені скептиками чи циніками, горизонти бачення яких обмежені очевидними регаліями; для цього потрібні люди, які зможуть «вийти» за межі можливого – так говорив свого часу Дж.Ф. Кеннеді.

Отже питання пізнання у розвитку особистості є актуальним та багатограним. Воно постає перед людиною в усі її вікові періоди: від малюти, коли є життєвою необхідністю адаптуватися в новому після народження світі, до підлітка, дорослого, щоб розв'язувати як повсякденні, так і глобальні задачі гармонійного існування.

Мета статті. Характеристика становлення процесу пізнання старших дошкільників із ТПМ з урахуванням суспільного культурного досвіду засобами випереджаючого навчання.

Виклад основного матеріалу. Пізнання – вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення дійсних знань. Спочатку пізнання було однією зі сторін практичної діяльності людей, поступово в ході історичного розвитку людства пізнання стало особливою діяльністю. У пізнанні виділяють два рівні: чуттєве пізнання, здійснюється за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення, і раціональне пізнання, що втілюється у поняттях, думках, висновках і фіксується в теоріях [3, с. 68]. Отже, пізнання є головним та загадковим процесом взаємозв'язку людини та природи.

У період дошкільного розвитку організм дитини максимально чутливий до засвоєння великих об'ємів інформації, тому для дошкільників, у процесі навчання та виховання необхідно забезпечувати максимум такої інформації, щоб для подальшого життя вона стала надійним фундаментом розвитку їх особистості. Адже за словами видатного психолога Л.С.Виготського, дуже пізнє навчання таке ж малоплідне, як і дуже раннє.

У працях С.С.Ляпідевського та В.Д.Азбукіної визначено структуру та охарактеризовано кожну зі складових пізнавального процесу наступним чином. Пізнавальний процес є основним змістовим наповненням психіки. За своїм характером він є відображувальним і завдяки йому у нашій свідомості відтворюються явища реального світу. Пізнавальний процес на основі мислення є чуттєвим та емоційним і залежить від діяльності глибинних відділів мозку та роботи залоз внутрішньої секреції. У дослідженнях психіатра та кінезіолога Д.Даймонда (1975) відмічена характерна особливість роботи вищих керівних систем: щитоподібна залоза та обидві півкулі головного мозку працюють односпрямовано, а саме – будь-яка діяльність людини одночасно стимулює роботу щитоподібної залози та збалансовує роботу обох півкуль; під впливом стресу чи негативних емоцій погіршується робота щитоподібної залози, а функціонування обох півкуль головного мозку розбалансовується, тобто робота однієї з півкуль домінує, пізнання стає збідненим та однобоким [1; 5, с.28-32].

Пізнавальний процес, як основа психіки, базується на відчуттях, сприйнятті, уявленнях та мисленні. Уявлення дають первинну та елементарну інформацію про предмет пізнання; сприйняття дає можливість проаналізувати ситуацію та пізнавати вибірково через конкретний мотив (спрямованість інтересів); наступний етап – це перетворення уявлень або зафіксованого сприйняття у більш складні форми пізнання – поняття, що є елементарними формами мислення; поняття у свою чергу завжди пов'язані з мовленням, бо втілюються через слова; розмірковуючи та продукуючи висловлювання, тобто аналізуючи їх зміст та синтезуючи нове знання ми виконуємо більш складну роботу пізнання завдяки розуму, інтелекту. Тобто, вищеописані функції складових пізнавальної діяльності діють взаємопов'язано, у єдності своїй [5, с.31-32].

Пізнавальна діяльність індивіда – це рекурентний процес взаємодії трьох відносно самостійних етапів: надбання, інкорпорації та оперування знаннями. Вона може бути повною, досконалою, коли відбуваються

послідовно-паралельні переходи від одного етапу до іншого – це характерно для творчої діяльності, яка продукує нове знання. Іншим варіантом є часткове пізнання, наприклад, механічне запам'ятовування сприйнятого матеріалу або його сенсорного відбитку. В основі динаміки пізнавальних циклів лежить процес побудови в свідомості індивіда значень та змісту, заданих йому у вигляді різних репрезентацій (наприклад, у вигляді тексту). Така побудова здійснюється шляхом рекомбінації відомих значень, можливим продуктом якої є нове значення або новий зміст [6, с. 59].

Проникнувши у внутрішній світ індивідуума, через динаміку та взаємодію системи внутрішніх образів виникає з одного боку спонтанна генерація нового суб'єктивного досвіду, з іншого – необхідність нормалізації цього досвіду за допомогою репрезентації в процесі його застосування у конкретних умовах або передачі іншим людям [6, с. 60].

Одночасно із особливостями пізнання актуалізується проблема мовлення особистості, як комунікаційної складової та засобу планування і регуляції поведінки.

Питанням взаємозв'язку пізнання і мовлення присвячено роботи таких великих психологів, як Ж.Піаже, Л.С.Виготський, А.Р.Лурія, А.А.Леонтьєв. Завдяки мовленню людина має можливість осягати таке знання, що не досягне безпосередньому спостереженню і ситуативному досвіду, регенерувати та передавати його, планувати на перспективу та регулювати конкретні зовнішні процеси; мовлення, що забезпечує комунікацію, відношення між людьми, справляє як позитивний, так і негативний вплив на ці відношення.

Мовлення займає провідне місце у системі вищих психічних функцій, оскільки, перебудовуючи увагу, пам'ять, мислення, емоції та інші функції, надає їм пластичності, сприяє їх більш тонкому прояву. Найбільш значущими є ті його особливості, що відображають структуру інтегральних психічних характеристик – особистість, інтелект та діяльність. Останні проявляються у мовленні як у знаковій системі у вигляді аксіології, гносеології та праксеології [4, с. 22].

Опанування повноцінним мовленням є особливо важливим завданням розвитку дошкільника. За допомогою мовлення та рідної мови (сукупність символів та правил, за якими використовуються слова чи словесні конструкції для спілкування між людьми і взаєморозуміння один одного) дитина долучається до дорослого оточення. Вплив мови, за словами І.П.Павлова, не тільки замінює безпосередній вплив усіх внутрішніх та зовнішніх подразників, але абстрагує та узагальнює їх, тобто є знаряддям більш високого рівня мислення; мовлення є дуже тонкою, складною та точною формою відображення об'єктивної реальності у мозку людини, і являє собою «регулятор поведінки людини» [7, с.12-13].

Описані вище особливості пізнання у взаємозв'язку із особливостями мовлення формують певні умови культурного розвитку старшого дошкільника, який необхідно спрямовувати в чітко визначеному та коректно сформульованому напрямку. Адже саме зміст інформації, що пропонується для засвоєння створює і потреби, і мотиви особистості та є запорукою подальшого навчання.

Програма для дошкільників – "Я у Світі" – орієнтує дитину та дорослого на реальне оволодіння законами повноцінного життя, вдосконалення себе як ЛЮДИНИ. Цей аспект навчально-виховної роботи акцентує увагу на важливості прищеплення дітям з малих років елементарної життєвої мудрості, плекання доступних їхньому вікові уявлень про загальні закони розвитку природи, суспільства, людського мислення, що для кожної дитини формує свою власну картину світу. Будуючи картину світу, дошкільник придумує, винаходить схеми глобального характеру. Юну особистість цікавлять відповіді дорослих на глобальні, світоглядні, філософські питання, пов'язані з народженням та смертю, дитинством – зрілістю – старістю, сенсом життя, минулим і майбутнім, війнами та катаклізмами, мандрівками, різними видами людської діяльності тощо. У дошкільному закладі, а потім і в школі, дитина змушена від такої життєво важливої для неї широкої картини світу переходити до елементарних речей, конкретних знань з окремих предметів. Саме тоді проявляється невідповідність між пізнавальними потребами дитини п'яти-семи років і тим, чого її навчають. [2, с. 3] Отже, для ліквідації цієї невідповідності як раз і не вистачає сформованих взаємозв'язків між елементами мікро- та макрорівнів культурного буття, мистецтво створення яких лежить на плечах дорослого – педагога.

Аналіз Базової навчальної програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» показує варіативність способів викладання та змісту, що розраховані на різнорівневі можливості особистості щодо пізнання інформації. Але одночасно із варіаціями інформаційного змісту з'являється така ж множина суб'єктивних поглядів на культурний світогляд, що у комплексі з сучасними глобалізаційними тенденціями дезорієнтує становлення коректного культурного світогляду, формування якого є особливо важливим для старшого дошкільника через необхідність розвиватися у більш жорстких умовах на подальшому етапі навчання.

Вищезазначені умови привели до необхідності створення експериментального комплексу навчальних завдань «ЛЮДИНА – КУЛЬТУРА – ПРИРОДА», що визначає головні характеристики кожної складової та їхній взаємний зв'язок на мікро- та макрорівні. Особливістю цього комплексу є центральна позиція ЛЮДИНИ, її вплив на ПРИРОДУ за допомогою досвіду КУЛЬТУРИ, а також обернений вплив

ПРИРОДИ, що залежить від рівня та якості культурного пізнання. Змістовою лінією даного навчально-методичного комплексу є не тільки знання про людину, культуру та природу чи місце культурної, освіченої людини у природі, а про причини та необхідність формування високої культури особистості саме з дошкільного віку, які є головним чинником гармонійного розвитку усього живого як на Землі, так і у Всесвіті.

Інформація, що є базою експериментального комплексу «**ЛЮДИНА – КУЛЬТУРА – ПРИРОДА**», сягає за межі навчальної програми «Я у світі», адже характеризує наявність складних взаємозв'язків між складовими цього комплексу. Тому вона подана у адаптованому для старших дошкільників варіанті щоб забезпечити оптимальні умови пізнання і має риси випереджаючого навчання. Врахування особливостей мовленнєвого розвитку дітей із ТПМ покладено у додаткових завданнях, що використовувалися як на заняттях де вводилася нова тема, так і в процесі повторення навчального матеріалу.

Висновок. Використання комплексу випереджаючих завдань «**ЛЮДИНА – КУЛЬТУРА – ПРИРОДА**» з теоретичних позицій дає можливість продовжувати реформативні освітні тенденції; практика ж отримує одну з моделей формування сучасної картини світу для старших дошкільників, що є запорукою успішної підготовки дитини до школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даймонд Д. Ваше тело не лжет. Санкт-Петербург, 2006. – 164 с.
2. Кононко О. «Я у світі»: нова світоглядна позиція / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 1. – С. 5-9.
3. Кохановский В.П. Основы философии науки. М.: Феникс, 2007. – 608 с.
4. Логопсихология: учебное пособие / В.А. Калягин, Т.С. Овчинникова. – 2-е издание, исправленное. – Москва : Академия, 2007. – 320 с.
5. Ляпидевский С.С. Лекции по психопатологии детского возраста / С.С.Ляпидевский, В.Д.Азбукина. – М.:Просвещение, 1969. – 255с.
6. Назаров А.И. Обобщенная модель познавательной деятельности индивида / А.И.Назаров // Психологическая наука и образование. – 2000. – №3. – С. 40-60.
7. Хватцев М.Е. Логопедия: работа с дошкольниками. – М.; Аквариум, СПб., Дельта, 1996.

УДК 376. 36: 372.3

САМОВИРАЖЕННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Лепетченко М.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Стаття присвячена розкриттю значення процесу самовираження як необхідної умови становлення та розвитку особистості дошкільника із порушеннями мовлення.

В статтє раскрыто значення процесса самовыражения как необходимого условия становления и развития личности дошкольника с нарушениями речи.

The authors elucidate the significance of the process of self-expression as a necessary condition of formation and development of personality preschooler with speech disorders.

Ключові слова: самовираження, активність, особистість, діти з порушеннями мовлення, творчий потенціал.

Ключевые слова: самовыражение, активность, личность, дети с нарушениями речи, творческий потенциал.

Keywords: expression, activity, person, children with speech disorders, creativity.

Проблемі самовираження присвячені наукові дослідження К.Абульханової-Славської, О.Ази, В.Андрущенко, Г.Балла, Р.Берна, І.Беха, Л.Божовича, М.Гамезо, М.Горлача, П.Гуревича, І.Дубравіної, П.Ковальова, І.Кона, Н.Мудрик, І.Надольного, Р.Немова, В. М'ясищева, А.Петровського, Д.Фельдштейна, Е.Шуміліна та ін.

Самовираження – розкриття свого «Я», своєї індивідуальності, виявлення (переважно у художній